

YAŞAR REYHANI

Metin Turan

I.

Halk ozanlarının hayat hikâyeleriyle şiirleri sürekli bir paralellik taşır. Ve onların şiirlerine olduğu kadar, o şiiri besleyen hayat hikâyelerine de bakıldığında, geniş bir coğrafya görülür. Çok büyük bir kesimi sınırlı ölçüde örgün eğitim olanaklarından yararlanmış olsalar da, geniş bir hayat bilgisine sahiptirler. Bilgi dağarcıklarını besleyen kaynaklara baktığımızda temel unsurun, gezginlikleri olduğu ortaya çıkar. Söz ve müzikalite zenginliği taşıyan; dolayısıyla etki alanı geniş olan her halk sanatçısının bir biçimde gezgin hayatı olduğunu rahatlıkla söylemek olanaklıdır. Böyle olunca, bugünden bakıp, ‘dünün’ gerekleri yeterince değerlendirilmediğinde, her birinin hayatında anlam bulan ve sonuçta bir yanıla bizim de hayatımızın bir parçası olan toplumsal yaşantının bir kesiti gözden kaçmakta, kendi kültür iklimimize pek de denk gelmeyen arayışlarla doğru olmayan bir tanımlamanın içine düşmekteyiz. Bu şairler dizelerinde bazen hamaset yüklü, bazen kişisel bir sorunu bize göre aşırı abartarak gündeme taşırsalar da, uzaktan bakılınca görünmeyen ama sonuçta bu topluma ait bir gerçekle karşılaştığımızı da unutmamak gerekir. Dolayısıyla, halk şairlerinin ürünlerinde sadece sanatsal bir gerçekliğin, estetik bir yetkinliğin ardına düşmemek gerektiğini; kuşkusuz bunun da aranması yanında orada dile getirilen toplumsal gerçekliğin fotoğrafının doğru okunmasının anlamlı olduğunu düşünüyorum.

Halk ozanlarının şiirlerine bakılınca yurdumuzun coğrafya atlasını okur gibi oluruz. İl il, kasaba kasaba, köy köy; çiçeği, börtü böceği, dağı ovasıyla yurdumuzu okuma coşkusu en yoğun biçimde onların dizelerinde buluruz. İki türlü de okunabilen bir atasözümüz vardır ya: “*Çok okuyan değil çok gezen*”, başka türlü de söylenebilir “*Çok gezen değil çok okuyan bilir.*” İki türlü de yorumlandığında bu atasözü, esasında gerçek anlamını her iki eylemle bulan bir anlama yaslanır: Hem gezeceksiniz, hem de okuyacak. Bilgilenmenin, kanımca en önemli iki unsuru bunlar. Halk ozanları, toplumun en çok gezen insanlarıdır. Karacaoğlan, Dadaloğlu, Köroğlu, Şenlik, Seyrani... Hemen hepsinin söz dağarcığına baktığımızda, geniş bir coğrafi düzlemi görürüz. Kimi zaman bu coğrafya metrekaireye vurulduğunda bugün için çok anlamlı olmayabilir ama, onların hayatlarını vattikleri ama aynı zamanda hayatlarıyla birlikte sanatlarını da vattikleri derinleşerek genişlemekte olan bir coğrafyadır bu. Ayrıca, halk ozanları ciddi birer gezgindirler. Sürdürmekte oldukları gelenek bunu zorunlu kılar zaten. Onların sürdürmekte oldukları geleneğin bir toplumsal/kültürel olgu olarak yaşamasının temel gerekçesi bir anlamda bu gezginlikleridir. Ayrıca gelenek ancak böyle bir eylemle işev kazanır. Çünkü, saz şairlerinin, âşıkların sanatsal faaliyetleri sadece iyi birer şiir söylemiş olmalarıyla ölçülemez. Onların toplumsal rollerinin önemli bir bölümünü sanatlarını yerine getirirken, toplumu aydınlatma, olaylar hakkında bilgi sahibi kılma ve dolayısıyla onların sesi olma gibi görevleri de gelmektedir. Böyle bir görevi de dolaşarak yerine getirmektedirler. Bu dolaşma hem geleneğin diğer aktörleriyle karşılaşmalarına sebep olmakta, hem görgü ve deneyimlerini çoğaltmakta ve başkalarıyla bunu paylaşmalarına yaramakta hem de bu süreç içerisinde uğradıkları her mekandaki topluluklara dağarcıklarındakini sunmalarını sağlamaktadır.

II.

Aşık şiiri günümüzde adının önüne bu sıfatı yakıştıran yüzlerce ‘meraklısıyla’ bir evrilme süreci yaşarken, bir elin parmaklarını aşmayan önemli temsilcileriyle de hâlâ varlığını koruyan ve üzerinde durulmayı gerekli kılan önemli bir kültürel olgudur. Bunu yadırgamamak gerekir. Çünkü araçlar, ortamlar farklılaşmış, aşığı besleyen koşullar değişmiş; halkın eğlence, bilgilenme, eğitim gibi uzunca bir süre bu tip sanatçılardan beslendiği kanallar yeni ve daha zengin araçlarını bularak önemli bir evrime girmiştir. En önemlisi bu yüzyıl içerisinde sözün üretilme biçimi değişmiş, sözlü ortamdan yoğun bir biçimde yazılı ortama geçilmiştir. Onun da ötesinde, özellikle aşığı etkileyen radyonun, plağın, kasetin, makara bantların ve artık cd’lerin, i-pot’ların yalgınlaştığı bir süreç egemen olmuştur. Bu dönüşümün farkında olarak, bir yandan geleneğin kendine özgü temel belirleyenlerini koruyup bir yandan da günün gereklerini bu geleneğe ustaca eklemleyerek icrada bulunanlar da olagelmıştır. Zaten, uzun tarihsel süreçte geleneği dinamik kılan da böylesi bir ustalığı gösterebilendir. Yaşar Reyhani, günümüzde bu geleneği sürdürebilen değerli son birkaç addan biridir. Çağdaşı birçok kişinin bu işi salt bir geçim aracı olarak görüp, içsel gereksinimlerden uzak, sıradan ve içi boş laflar ettikleri bir dönemde, onun bu kalabalığın yarattığı kirlilikle de savaşıyor kendini varetmesi önemli bir göstergedir. Yeri gelmişken belirtmek zorundayım, geleneği koflaştıran sadece kendisini geleneğin değerlerinden bihaber bunu sürdürme iddiasında olanlar değil; geleneği durağan bir biçimde algılayıp, öyle de yorumlayan sınırlayıcı yaklaşımları yanısıra, bilgi kaynaklarını eleştiri süzgecinden geçirmeksizin elde ettikleri bir tek sonucu genelleyerek ya da genel bir yargıyı, sözkonusu içerikle uyuşmayan kişilere de uyarlayan akademisyen ve araştırmacılar da olmuştur. Bunun en tipik örneğini Reyhani’nin rüya görmesi/bade içmesi olayında yaşarız. Hakkında yazılan hemen bütün yayınlarda rüya görüp bade içerek aşıklığa başladığına ilişkin bir hikaye vardır ama, kendisi bunu onaylamamaktadır.

Yaşar Reyhani, nüfus cüzdanındaki adıyla Yaşar Yılmaz, 1934 yılının Eylül ayında Erzurum’un Pasinler ilçesine bağlı Alvar köyünde dünyaya gelmiştir. Nüfus cüzdanından hareket edince, bir açıklamayı da yapmakta yarar var; gerçekte 1934 yılında dünyaya gelmesine karşın, Reyhani, 1932 doğumlu olarak kaydedilmiştir. Bunun nedeni, kendisinden önce dünyaya gelen ve henüz bir buçuk yaşındayken ölen kız kardeşi Yaşar’ın cüzdanıyla hayata devam etmiş olmasıdır. Anadolu’da çokca görüldüğü üzere, nasılsa arkadan başka bir çocuk gelecek diye, ölen Yaşar kızın, ölümü nüfus idaresine bildirilmemiş, bir süre sonra Reyhani dünyaya gelince yeniden nüfus idaresine bilgi verilmeden aynı şekilde adı Yaşar diye konmuş ve o bilgiyle devam etmiştir.

Doğum tarihi gibi, hayatına dair diğer bilgiler de söylence gibi, farklı farklı içeriklere sahiptir. Üstelik bu bilgiler, yazılı kaynaklara aktırılırken şairin kendi verdiği bilgiler olarak sunulmakta, birinci el kaynak olarak verilmektedir. Örneğin Feyzi Halıcı’nın ‘*Aşıklık Geleneği ve Günümüz Halk Şairleri*’ adlı çalışmasında, babasının İran göçmenlerinden Recep olduğu ve ailenin önce Kars’a yerleşip, oradan da Erzurum’da konakladığı kaydedilir. Dr. Dilaver Düzgün ise, ‘*Aşık Yaşar Reyhani*’ adlı çalışmasında, şairin büyük dedesi Muhittin’in, Ahıska muhaciri olarak Erzurum’a geldiğın ve 93 harbinde (1877-78 Osmanlı-Rus harbi) şehit düştüğünü, onun oğlu Kamil Ustanın Erzurum’da bir süre ticaretle uğraştıktan sonra Alvar’a yerleştiğini kaydetmektedir.

Bilinen Őu ki, babası Recep, ortakçılık ve çobanlık yaparak geçimini sağlamakta olan, dar gelimli, aynı zamanda neredeyse bütün köylüler gibi söze, sohbeta düşkün, bunların yaşadığı ortamları yeğleyen bir Anadolu köylüsüdür.

“Yaşar Reyhani’nin çocukluk yılları Alvar’a yakın Pasinler’in Tepecik ve Horasan’ın Aşağı Tahir Hoca köylerinde geçer. Aşağı Tahirhoca köyünde iken ilköğrenimini yapmak üzere Horasan ilçe merkezine gidip gelir ancak ilkokulu üçüncü sınıfa kadar okuyabilir.”

Yaşar Reyhani’nin çocukluğu herhangi bir Anadolu köylüsünün çocuğu gibi yokluk ve yoksulluk içerisinde geçer. Okuma yazma öğrendikten sonra Tevfik adlı komşusundan sağladığı Kerem İle Aslı, yörenin saygın âşıkları Emrah ve Sümmani ile ilgili kitapları okuyarak onların dünyasının büyüüne kapılır. 14 yaşında âşıklığa başlar.

“12-13 yaşlarında iken Aşağı Tahirhoca köyündün yakınındaki Göreşken Baba türbesi civarında, kimi kaynaklara göre de Henege Köyündeki Zalmak türbesinde uyurken pir elinden dolu alıp bâdeli âşıklar arasına katılır.” Özetlenen bu hayat hikayesini Reyhani adının geçtiği hemen tüm metinlerde bulmak olanaklıdır.

Söz buraya gelmişken, yukarıda da değindiğim âşıklığa başlamasıyla ilgili olarak efsaneleşen hikayeyi aktarmak istiyorum. Reyhani’nin adının geçtiği, hayat hikayesinin yer aldığı birçok çalışmada, onun âşık şiiri geleneğinde yer alan ve âşık şiirin bir unsuru gibi yerleşen rüyasında pir elinden bâde içerek âşıklığa başladığı yolundaki anlatımları, Dr. Düzgün kendi bilgisine başvurarak şöyle aktarmakta “Reyhani hakkında yazılmış kaynakların hemen hepsinde böyle bir rüya olayından söz edilmesine rağmen kendisiyle yaptığımız görüşmelerde şairimizin bunu reddeden bir tavır içinde bulunduğunu gözlemledik. Bunu şairimizin akla ve çalışmaya önem veren dünya görüşünün doğal bir sonucu olarak kabul etmek gerekir. Geniş dinleyici kitlesi elde etmek için kendisine bir rüya hikayesi edinen ve böylece mektep görmeksizin gaybi ilimlere kavuştuğnu idida eden âşıkların günümüzde çoğaldığını söyleyen Reyhani rüyanın âşık olmasında başlıca etken olarak görülmesini engellemek amacıyla, rüya olayını gündeme getirmemeyi tercih etmektedir.

Posoflu Müdami, Ardanoçlu Efkarı, Bardızlı Nihani, Kağızmanlı Cemal Hoca, Sarıkamışlı Dursun Cevlani ve Bayburtlu Hicrani gibi dönemin önde gelen şairleri etkilendiği ve karşılaşmalar yaptığı, meclislerinde bulunduğu, ozanlar olmuştur. Bir ara ‘Mahiri’ ve ‘Dertli’ mahlaslarını kullanan âşığa, ‘Reyhani’ mahlasını Bayburtlu Hicrani vermiştir.

Reyhani, belli bir süre usta malı şiirler söyleyerek ses ve söz dünyasını geliştirmiş, ürünü olarak anımsadığı ilk şiirini ise 1950 yılında, 18 yaşındayken Aşağı Tahirhoca köyünde söylemiştir. Söylediği şiir şudur:

“Bir siyah gözlü yar yıllarca evvel
Berrak bir pınarın başında idi.
Peri gibi saçlı, huriden güzel
Durgun yüzlü, ondört yaşında idi.

Güneşin parçası, ayın yarısı
Çiçeğin penbesi, gülün sarısı
Adım adım arkasından birisi
Her saat, her dakika peşinde idi.

Sonra onu ben yitirdim el buldu
O zaman gönlümde yol iki oldu

Dört yıl oldu sordum, dediler ‘öldü’
Hayali bir mezar taşında idi.

Başak gibi yere düştü denleri
Sıra sıra noktaları, benleri
Reyhani’nin unutulmaz günleri
Aksi bir senenin kışında idi.

Bu şiirin arka planında bir sevda hikayesinin yattığı muhakkak. Köy kırsal kesim kültürel ortamında, karşı cinse hayranlığın dile getirilme biçimi; bağlanma, biraz da tutkuya dönüşmüşse düşsel bir zenginlik de kazanarak zenginleştirilir. Sanıyorum bu türden ilk ürünlerin bir bağlanmaya dayanması dolayısıyla âşıkların hayat hikâyelerine eklenen motifler de düşsel bir boyut kazanıyor olmaktadır. Hatta böyle bir hikâye bizzat âşık tarafından da uydurulabilmektedir.

Reyhani, hem devrinin önemli âşıklarıyla karşılıklı deyişmeler yapabilecek söz ustalığına erken yaşta ulaşan, hem de bu geleneği sürdürme konusunda, onun gerekleriyle hareket etmeyi önemli bir ilke kabul ederek sürdüren biri. Henüz yukarıdaki şiiri söylediği yaşlarda, Horasan’da Yusufelili Huzuri ile karşılaşmışlığı gözönüne alınır; 1951 yılında Akpunus Köyünde Hicrani ile, 1952 yılında da Kağızman’ın Camışlı köyünde Cemal Hoca ve aynı yıl Şenkaya’nın Bardız köyünde Aşık Nihani ile birlikte olduğu, onlarla karşılıklı deyişmelerde bulunduğu anımsanırsa, hem takip ettiği yol ve yöntem konusunda işe nasıl bir ciddiyetle başladığı kolaylıkla anlaşılır hem de henüz o yaşta bu denli usta âşıkların meclislerinde bulunabilen bir yeteneğin fotoğrafı kolaylıkla görülür.

III.

Reyhani, toplumla, içerisinden çıktığı kesimle yüzyüze bir sanatçıdır. Öyle olmasından daha doğal bir durum da yoktur. Çünkü, onun kolaylıkla sınıf atlayabileceği ne yeğlediği çalışma alanı uygundur, ne de âşıklık sanatını kendisine uğraş edinmiş biri için toplumsal koşullar mevcuttur. Toplumun sevinçlerini olduğu kadar, acılarını da erken duyan, bunu dizeleriyle duyumsayabilen bir duyarlığa sahiptir.

Türkiye’nin yurtdışına, özellikle Almanya’ya işçi gönderdiği 1960’lı yıllarda, toplumsal olduğu kadar ailesel boyutlarını erken hissedip, dile getirenlerin başında gelir.

“Elleri koynunda pınar başında
Almanya’ya doğru bakar o gelin
Yedi çocuğu var dördü peşinde
Feleğe dişini sıkar o gelin.

Sordum derdin nedir konuşmaz dili
Yirmi beş yaşında bükülmüş beli
Mehmet’ten hatıra kalan mendili
Her gün gözyaşıyla yıkar o gelin.

Gurbetçi görünce yarası kanar
Nerden ses gelirse o yana döner
Kapıdan geçeni postacı sanar
Fırlayıp dışarı çıkar o gelin.

...

Reyhani gel sen bu gelini kına
On yıldır görmemiş elleri kına
Sofrada Mehmet'i düşmüş aklına
Çorbayı yemeden döker o gelin.”

Geleneğin son değerli adlarından biri olarak Reyhani, âşıklık geleneklerini ve sanatını iyi bilen bu yüzyıl içerisindeki birkaç şairden biridir. Bu geleneğe uygun olarak hikayeler de düzenlemiştir. Bu hikayelerden *Böyle Bağlar'ı* Aşık Mevlüt İhsani ile ortaklaşa düzenlemişlerdir ve sözkonusu hikaye her iki âşık tarafından da âşık meclislerinde anlatılmıştır. Ayrıca Reyhani'nin *Aşık Guruni Hikayesi* ve hikayeli deyişleri de bulunmaktadır. Bunlar yanı sıra, âşık tarzını zenginleştirme ve geleneği işlevsel kıma bakımından farklı arayışlara da yönelen Reyhani, *Yarım Aşk* adlı bir senaryo ile *Susuz Yolcu* adlı bir de oyun yazmıştır.

Geleneğin diğer sürdürücüleri gibi, Reyhani de iyi bir gezgindir. Türkiye'de Hakkâri dışında bütün illerimizi gezdiğini belirten âşık, sanatını icra etmek için çok sayıda yurtdışı seyahati de gerçekleştirmiştir. Kültürel etkinliklerde bulunmak üzere gittiği ülkeler arasında şunlar yer almaktadır: Almanya, ABD, Avusturya, Azerbaycan, Danimark, İran, İsveç, Fransa, Hollanda, İsviçre, Kazakistan, Türkmenistan, KKTC, Kırgızistan, Norveç, Suudi Arabistan...

Yaşar Reyhani, Konya'da yapılan Türkiye Aşıklar Bayramı'na 1966 yılından başlayarak 1991 yılına kadar ara vermeden katılan yedi aşığımızdan biridir ve söz konusu bu etkinliklerde düzenlenen atışma, türkü, hikayeli türkü, taşlama ve şiir dallarındaki yarışmalarda çok sayıda birincilik ödülünü de kazanmış kişidir. Türkiye Gazeteciler Sendikası, Kültür Bakanlığı gibi değişik kurum ve kuruluşların düzenlediği etkinlik ve yarışmalardan 150 dolayında ödül kazanmıştır.

Ayrıca Hikmet Barlıoğlu, Reyhani'nin Yarım Aşk adlı senaryosunu da düzenlemiş ve Nezire Barlıoğlu ile birlikte aşığın yaşamöyküsünü Ren adlı senaryoyla işlemişlerdir. Aşık Yaşar Reyhani, çağı kavrayan, onun gerekleriyle hareket etmeyi savunan bir kişiliktir. 1976 yılında Erzurum'un Gölbaşı semtinde Aşık Nuri Çırağı ile birlikte açtığı aşıklar kahvesi yanı sıra, bu geleneği sürdüren hemşehrilerini biraraya toplama ve onları mesleki bir örgütlenme içerisinde biraraya getirme gayretiyle kurduğu ve 1989 yılına kadar başkanlığını yürüttüğü Erzurum Halk Ozanları Kültür Derneği'yle de bu çabasını sürekli kılmıştır.

Aşık tarzı şiir geleneğini sürdüren ve bu geleneği temsil etmede yüzyılımızın birkaç örnek değerinden biri olan Reyhani'ye, ABD'nin Michigan Üniversitesi bünyesinde yer alan Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölümü'nce 1992 yılında verilen fahri öğretmenlik belgesi de, onun bu geleneği sürdürmedeki ustalığı yanı sıra, uluslararası alanda kazandığı başarının da bir göstergesi olmaktadır.

Genel olarak halk şairlerinin ürünleri, hayatın gerçekliğinden beslenen ürünlerdir. Reyhani ki, bir yanıyla derin sevdâ şiirlerinin söyleyicisidir ama asıl kişiliğini yergi ve taşlamalarında bulan bir söz ustası olarak çelişkilerin yoğunlaştığı, siyasetle ticaretin birbirine karıştığı; halk yardakçılığı ile dalkavukluğun içiçe geçtiği bir süreçte sözünü kuşkusuz içerisinden çıktığı, temsilcisi olduğu kesimden yana kullanarak, bu acımasız gerçekliği dile getirir:

“Bir keçe bir kaval bir garip çoban
Yıllar geldi geçti yatar bu dağda.

Gündüzü karanlık gecesi zindan
Ne zaman bir sabah atar bu dağda.

Bu dağdan bir yolcu ermez menzile
Bu dağın derdi çok her günü çile
Güz gelende kuşlar gider sahile
Yalınız bir karga öter bu dağda.

Üstelik dağların kalkmıyor karı
Senede bir aydır bütün baharı
Çok zengindir bu dağların tüccarı
Sabır alır şükür satar bu dağda.

Rüzgarlardır habercisi postası
Ağlamaktır türkü ile bestesi
Eksik olmaz bu dağların hastası
Bir limon kırk cana yeter bu dağda.

Mebus bey gelmez ki bu dağda gezek
Bu manalı dağın sırrını çözek
İki hisli taşla bir de yaş tezek
Ne yanar ne söner tüter bu dağda.

Nedense bu dağlar kalmıyor karsız
Ovasında binalar var imarsız
Nef'i sürgün oldu Emrah mezarsız
Bir gün Reyhani de iter bu dağda.”

Reyhani’yi besleyen kültürel ortam, çocukluk yıllarını yaşadığı 1940’lı yıllarda Erzurum’da varlığını koruyan ‘sıra gecesi’, ‘sıra oturması’ adını alan ve destan ve hikayelerin okunduğu/anlatıldığı ortamlardır. Reyhani’nin babası da kış gecelerinde siret okumaktadır. Erken yaşlarda soluduğu bu atmosfer ve okumayı öğrendiğinde ilk tanıştığı Emrah ile Selvi, Kerem İle Aslı gibi âşık hikayeleri duygu dünyasını şekillendirdiği gibi, düşünce dünyasını ve sanatını da şekillendirmiştir.

Aşık Reylani’nin çağdaşları içerisinde, aynı tarzı sürdürmekte olanlardan daha belirgin bir farklılığı taşır. O da kendini ait kıldığı geleneğe karşı sağlam bir kişilikle bağlı olmasıdır. Bir sanatçının, ister edebiyatçı, ister ressam isterse müzisyen olsun, kendi sanatsal gücünü belirleyen temel unsur kişilikli bir duruş sergileyebilmesidir. Reyhani, bu geleneği sürdürme iddiasında olanların bolluğunda, bunu eylemi ve sanatıyla özdeşleştirebilen sayılı âşıklardan biridir. Ülkeye egemen olan toplumsal havanın yarattığı siyasal bağlamlara zamanla o da yönelmiş, kimi şiirlerine bu havanın etkisi sinmiş olsa da, Aşık Veysel’in demesiyle ‘sazının akordunu halkına göre’ yapmış bir kişilikle, sanatını kimsenin kullanabileceği bir araç kılmamıştır. Dünyanın bir çıkar kuşatmasına gömüldüğü, etik ve estetik değerlerin her alanda olduğu gibi, kendisinin dahil olduğu âşıklık geleneğinde de erozyona uğradığını, feryadının yettiğince şöyle dile getirir:

“Güldüren akıllı gülenler deli
Reyhani bu sırrın üstü gölgeli
Şimdiki âşıklar sazına teli
Çekiyorsa menfaat var ucunda.”

Onun gözüpekliği haksızlığı gördüğü her alanda aynı yoğunluktadır. Böyle olduğu için de hırpalanmış, görmezlikten gelinmiş, festivallerde, resmi açılışlarda, geleneğin içinin boşaltılarak müsamerelere çevrildiği salonlarda, birçok çağdaşının kimi bürokrat eşlerine, bakan gölgesine ‘hoşgeldiğiniz’ nakaratları dizerken, onun:”Bizim vekil dört yılda bir gezmeye/ Çıkıyorsa menfaat var ucunda.” demesi boşuna değildir. 10 Aralık 2006 tarihinde Bursa’da vefat eden Yaşar Reyhani’nin geleneği sürdürme iddiasında olan birçok halk şairi üzerinde ciddi etkisi bulunmaktadır.